

О карактеру и менталитету Руса. Зборник радова приредио Добрило Аранитовић, Београд, 2008., стр. 352.

Ова књига спада у једну врсту антологија филозофских текстова. Циљ предавача је био да представи руске мислиоце у њиховим покушајима да решавају поједине филозофске проблеме за које се може рећи да спадају у најсложеније већ због саме чињенице да је реч о синтезама највишег реда. Наслов као и поднаслов књиге указују на комплексе проблема који имају необично много аспеката. Осим тога, проблеми којима су се бавили руски мислиоци у својим радовима, традиционално припадају дисциплини која се назива филозофија историје, за коју су многи, доста наивно мислили да је завршила свој век. Али, богиња Клио и овде је изненадила људе који су одвећ сувише веровали у своје схеме и општа објашњења стварности.

На историјској сцени се јављају разни народи, при чему неки на њој остају дуже док су неки остајали краће, или толико кратко да о њима мало знамо. Они који остају дуже формирају државе, царства, мењају границе у којима живе, а мењају се и сами и то нужно. Узрок томе је што се историјски процес може упоредити са неком грандиозном бујицом, смењују се периоди ратова и мира, али готово непрекидно се запажају кржаве драме у којима ишчезавају не само појединци већ и читави народи. За оне који настоје да проникну у логос историјских токова који су истовремено величанствени и застрашујући, јављају се бројна питања, као што је питање различитих судбина народа током векова. Неки брзо силазе са историјске сцене не остављајући видљиве трагове у развоју човечанства, док други опстају кроз векове пружајући доприносе и то у различитим сферама друштвеног развоја.

Разлике међу племенима, народима, нацијама, дакле, постоје, али централни проблем јесте њихово објашњење у филозофији, науци, уметности и свакодневном животу. О томе су размишљали многобројни ствараоци крећући се у својим покушајима од разних расистичких концепција до оних наивних да су појмови народ и нека његова специфична обележја, или појам нација, мање или више застарели. Историјски догађаји, нарочито у XX веку, показали су све опасности које проистичу из таквих екстремних концепција. У првом случају, социјална митологија која је настала и нарочито негована у Немачкој, постала је тако велика и разорна снага да су биле неопходне године да се немачка војска порази на бојиштима Другог светског рата. При томе она није потпуно уништена јер, како видимо, у Израелу још увек има нациста. С друге стране, стварање интернационалне државе СССР, коју су чиниле стотине нација и племена, јасно су показале да се историјске традиције народа не могу пренебрегавати, нити «укидати», да се народи и нације не могу «сливати» у једну јединствену целину и тд.

За кретање тим историјским странпутицама које су однеле милионе људи (Холокауст, концентрациони логори и тд.) нису толико одговорни мислиоци који су, вођени теоријским побудама, настојали да установе разлике међу народима и нацијама, него армије најамљених полуинтелектуалаца подстакнутих од стране ступидних, па и безумних политичких вођа који су у томе видели једину шансу да се докопају водећих полиожаја у друштву. Преварићемо се ако мислимо да се та игра на историјској сцени

завршила и да су извучене неке поуке из трагедије Другог светског рата. Армије историјских актера, полудемонских или демонских природа, не изнедрују само тоталитарни режими, него и они у којима постоје бар номинално демократске институције. Искуства из наше земље довољно су застрашујућа да бисмо смели да избегавамо проблеме о којима је овде реч, као људи чија је струка филозофија, наука или уметност- ма колико да су ти проблеми сложени, замршени или нејасни. Рекло би се да ове проблеме поставља сам живот.

Приређивач је изабрао текстове неколицине филозофа који су се афирмисали још у царској Русији и доцније у расејању у земљама у којима су живели- Берђајев, Вишеславцев, Лоски, Николај Трубецкој, Иван Иљин. Остали текстови потичу од писаца различитих струка међу којима доминирају филозофи и књижевни теоретичари савремене Русије. Приређивање је ствар ауторског опредељења, те примедбе зашто није увршћен још неки текст не би биле умесне. оно што је битно јесте да се у текстовима са којима се сусрећемо у овом зборнику, налази готово цео спектар проблема, мање или више успешно прказаних, размотрених или датих у наговештајима на подстицајан начин.

Карактер и менталитет Руса, или, како су поједини писци често насловљавали своје радове, «душа Русије» или «руска душа», резултат су великог броја компонената који су се током векова комбиновали на различите начине. Услед тога, задатак стручњака јесте да те чиниоце установе, да испитају разноврсне међусобне утицаје тла и историјске судбине народа и нација које су насељавале и насељавају данашњу територију Русије. Овде није могуће елиминисати расправе, почевши од оних о утицајима тзв. географских фактора па све до оних у вези са тзв. великим људима. Ствар се компликује још и тиме што се у тим расправама често користила терминологија недовољно одређеног значења или пак неодговарајућа- терминологија која је имала и има често, ако не и претежно идеолошке и политичке конотације које ометају озбиљне теоријске приступе. Ови проблеми, као што сам напоменуо, спадају у најопштије филозофске проблеме, а њихова решења спадају у синтезе највишег реда, али и синтезе у којима се најчешће можемо преварити у својим налазима.

Из големог опуса Берђајева, приређивач је с правом одабрао два текста: «Душа Русије» и «О власти простора над руском душом». Наслов првог текста већ заслужује подробнији коментар који се овде не може дати. Неко време је овај наслов би чест и у западној литератури. Насловом другог текста Берђајев је покренуо читав низ питања у вези са величином руске државе и далекосежним утицајем тог чиниоца. Тај проблем нипошто није нов. Важне прилоге разматрању тог проблема дали су велики руски историчари попут Сергеја Салавјова и Василија Кључевског.

Као и обично, у текстовима Берђајева има доста успешних генералних запажања, штавише, рекао бих, положене су основе за једну карактерологију Руса. Берђајев је настојао да темељи своје ставове на најширој основи историјског искуства. Има неке сличности између грађења карактерологије Руса које је овај филозоф изводио и покушаја нашег филозофа Владимира Дворниковића, с том разликом да је овај други наводио обиман материјал од народног стваралаштва до егзактних дисциплина.

Трећи прилог у овој збирци је једно предавање Бориса Вишеславцева нађено у његовој заоставштини које је овај филозоф одржао у Риму 1923. године. У том предавању филозоф настоји да објасни себи, али и јавности западних земаља природу руске револуције. О страхотама грађанског рата и револуције, у западним земљама се тада није довољно знало, штавише, она је у неким круговима побудила велику наду, па су, тако, неки истакнути интелектуалци ишли да ле лично увере у тај тзв. велики експеримент, како се тада говорило. Тежиште разматрања у предавању Вишеславцева био је покушај тумачења рушилаштва испољеног у револуцији и кошмару грађанског рата који је трајао годинама, «руског бунта» на који су упозоравали као на опасност. Овај писац се служио анализом једне бајке о Илији Муромцу, легендарном јунаку кога кнез Владимир грешком није позвао на гозбу. то је до те мере побудило јунакову срџбу да је са својим људима кренуо на кнеза разарајући све пред собом укључујући и оно што је до тада било свето.

После овога, следи текст Димитрија Лихачова, код нас познатог по списима из ране византијске и руске духовне традиције. Овај писац иначе спада у најобразованије интелектуалце свог времена, прошао је све голготе логора, али је задржао научна мерила. Његова извођења се одликују изванредном објективношћу која је зачуђујућа услед тога што је стварао у времену које је обележено чудовишним притисцима разних вулгарних идеологија. «Руски бунт» је овај писац тумачио изнутра, он није био емигрант. Његови ставови су усмерени против различитих митова о Русији као делу света потпуно различитом од осталих. Писац се бави неким посебним карактеристикама Руса и Русије при чему их тумачи посебношћу услова. По његовом мишљењу је Русија део Европе и на томе он посебно инсистира. Лихачов и на потребу мењања извесних црта у карактеру Руса, нпр. максимализма различите врсте на који је указивао још и Достојевски.

Након овога, следе три текста: фрагмент из књиге Николаја Лоског- «Карактер руског народа», чланак Николаја Трубецког «О тиранском елементу у руској култури» и чланак Ивана Иљина «Каквим цртама руског карактера треба приписивати величину руске државе». Ови филозофи разматрају из различитих перспектива прошлост и перспективе Русије. Њихови општи погледи су различити, али су разматрања у многоме комплементарна, што је овде и битно.

Радови који следе у овом зборнику су из пера филозофа, историчара и књижевних теоретичара Русије наших дана. Тематски, по приступу и материјалу који је био основа за извођења, они су врло различити, рекло би се и по нивоу у неким случајевима. Ово последње се може разумети ако се подсетимо да се у Русији тек негде од краја 90-тих година 20. века започело шире упознавање тековина европских, америчких и других народа. Услед тога, поједини аутори каткад некритички користе тековине неких западних аутора, прецењујући их, или преузимају неке већ превазиђене методолошке принципе тумачења духовног наслеђа.

Два аутора, Бутенко и Колесниченко, у свом раду, баве се проблемом менталитета Руса у вези са евроазијством, обнављајући, на изванредан начин, расправе о евроазијству које је, како је многим изгледало, завршило свој век још крајем двадесетих година 20. века. У наредном тексту Леонид Милов расправља о утицају климатског фактора на

менталитет руског сељака. Важно је што је овај писац покренуо расправу о утицају географских фактора на историјске процесе, али не у смислу једностраног географског детерминизма. Али погрешан је његов став да је о тим факторима озбиљно започело умовање тек од времена француске револуције. О тим факторима расправљало се још од времена древних грчких филозофа, географа, а важне расправе вођене су кроз столећа. Владимир Бабушкин у свом раду расправља о менталитету руског сељаштва у доба царизма и у периоду после револуције. Рад садржи значајна запажања. Сергеј Борисов разматра симболе смрти у руском менталитету. Владимир Брјушинкин у раду под насловом „Феноменологија руске душе“ бави се општим карактеристикама Руса. И сам наслов овог зборника с правом је дат према наслову овог рада. Владимир Кантор у овом зборнику једини има три рада. Он је, као књижевни теоретичар, разматрао проблеме односа карневала и злодухости, природу „карамазовштине“ као симбола руске стихије, као и проблем да ли се мења руски менталитет. Игор Пантин расправљао је о чиниоцу националног менталитета и феномена „западњаштва“ у руској култури, Виктор Шаповалов писао је о моделу испитивања хуманистичких знања у вези са ликовима у руској књижевности и историји. Александар Панарин разматрао је питање менталитета у процесу модернизације. Истом проблему посвећен је и рад Иље Герасимова. Виктор Макарен у свом раду бавио се руским политичким менталитетом, а Георгиј Гачев, иначе Бугарин, рођен и одрастао у Русији, осећајући се као Рус, у свом раду под насловом „Менталитет или национални космопсихологос“ износи низ занимљивих идеја о типовима размишљања Руса у односу на Европљане. Последњи рад у овом зборнику је рад А.Г. Старцева под насловом „Руски национални карактер“. На крају су белешке о ауторима, и реч приређивача.

У овом зборнику изнето је мноштво веома важних запажања, али и недовољно поткрепљених ставова. Међутим, без обзира на ово последње, зборник радова о коме је овде реч, потстаћи ће, без сумње, и код нас важне расправе међу филозофима, научницима различитих струка, уметницима, богословима, али и шире јавности.